

## CZERWONY (986) ai

**czerwony** (534), **czyrwony** (452); czerwony *PatKaz III* (5), *MetrKor*, *LibLeg* (7), *RejKup* (2), *MurzHist*, *MurzNT*, *GroicPorz*, *KrowObr* (11), *Leop* (9), *WyprKr* (103), *BibRadz* (27), *Mącz* (47), *Prot*, *HistRzym* (2), *BielSat*, *BielSpr* (2), *WujJud* (2), *BudBib* (9), *Strum*, *ZapMaz* (2), *BudNT*, *CzechRozm*, *ModrzBaz*, *SkarJedn*, *Oczko* (4), *Calag*, *KochPs* (2), *SkarŻyw* (8), *ZapKościer* (14), *MWilcHist* (4), *KochFr*, *KlonŻal* (2), *KochPhaen*, *ReszList* (2), *WerGość*, *BielSen*, *KochPieś* (2), *PudlFr*, *BielRozm*, *GórnRozm* (3), *Paprup* (2), *ZawJeft*, *ActReg* (2), *GostGosp*, *GórnTroas*, *WyprPl*, *LatHar* (3), *KolakSzczęśl*; *WujNT* (5), *WysKaz*, *SarnStat* (22), *WitosłLut*, *KmitaSpit*, *SkarKaz*, *CiekPotr*, *CzahTr*, *GosłCast*, *PaxLiz*, *KlonFlis* (6), *KlonWor* (4), *ZbylPrzyg*; *czyrwony* *March*<sup>1</sup>, *BartBydg* (2), *BielŻyw*, *GlabGad* (10), *KlosAlg* (3), *March*<sup>3</sup>, *RejRozpr*, *KromRozm III*, *RejWiz* (13), *RejZwierz*, *RejPos* (12), *HistLan* (2), *RejZwierz* (9), *StryjWjaz*, *GrabowSet*; czerwony : *czyrwony* *ZapWar* (11 : 2), *OpecŻyw* (1 : 4), *Murm* (2 : 3), *Mymer*<sup>1</sup> (1 : 1), *FalZioł* (3 : 238), *LibMal* (51 : 1), *HistAl* (3 : 8), *LubPs* (5 : 2), *RejFig* (2 : 3), *BielKron* (48 : 90), *SienLek* (30 : 32), *GórnDworz* (10 : 1), *StryjKron* (8 : 1), *Calep* (14 : 7).

-e- (58), -é- (42); -e- *OpecŻyw*, *MurzHist*, *MurzNT*, *KochFr*, *WyprPl*, *GosłCast*; -é- *Strum*, *KochPhaen*, *PudlFr*, *ZawJeft*, *GórnTroas*, też *SienLek* (13); -e- : -é- *Mącz* (42 : 5), *Oczko* (2 : 2), *KochPs* (1 : 1), *KochPieś* (1 : 1), *SarnStat* (6 : 15); -o- (85), -ó- (2); -o- : -ó- *Oczko* (3 : 1), *KochPieś* (1 : 1) (*Cn* e pochylone, o jasne).

*comp i sup* (1 + 2) (nã)czerwieńszy.

*sg m N* czerwony, czerwieńszy (99). ◊ *G* czerwonego (58); -égo (6), -(e)go (52). ◊ *D* czerwon(e)mu (3). ◊ *A* czerwony (44). ◊ *I* czerwonym (24), czerwon(e)m (17); -ym *RejZwierz*, *BielKron* (2), *Mącz* (4), *SienLek*, *RejZwierz* (2), *StryjKron* (2); -(e)m *ZapWar*; -ym: -(e)m *LibMal* (3 : 1), *WyprKr* (9 : 15). ◊ *L* czerwonym (9). ◊ *f N* czerwona (25), czerwona (1), czerwon(a) (70); ~ (*attrib*) -ã (12); ~ (*praed*) -ã (10), -a (1); -ã : -a *OpecŻyw* (1 : 1). ◊ *G* czerwonej (58); -éj (3), -(e)j (55). ◊ *D* czerwon(e)j (5). ◊ *A* czerwona (96) [w tym: -a (21)]. ◊ *I* czerwona (25). ◊ *L* czerwonej (19), czerwony (1); -éj : -y *LibMal* (6 : 1); ~ -éj (1), -(e)j (18). ◊ *n N* czerwone, nãczyrwieńsze (31); -é (1), -(e) (30). ◊ *G* czerwonego (29); -égo (3), -(e)go (26). ◊ *D* czerwon(e)mu (4). ◊ *A* czerwone (37); -é (3), -(e) (34). ◊ *I* czerwonym (13), czerwon(e)m (2); -(e)m *Murm*; -ym : -(e)m *FalZioł* (2 : 1). ◊ *L* czerwonym (37), czerwon(e)m (4); -(e)m *BudNT*; -ym : -(e)m *FalZioł* (9 : 3). ◊ *pl N m pers* czerwoni (3) *BielKron* (2) *ActReg*, czerwień (1) *GórnDworz*. *m an* czerwoni (1). *subst* czerwone, nãczyrwieńsze (63); -é (4), -(e) (59). ◊ *G* czerwonych (127), czerwonech (1); -ych : -ech *FalZioł* (11 : 1). ◊ *D* czyrwonym (1). ◊ *A m pers* czyrwon(e) (1). *subst* czerwone (58); -é (3), -(e) (55). ◊ *I m* czerwon(e)mi (6), czerwonymi (1); -(e)mi: -ymi *KrowObr* (1 : 1). *f* czerwonymi (2), czerwon(e)mi (2); -ymi *StryjKron*; -(e)mi *FalZioł*; -ymi : -(e)mi *BielKron* (1 : 1). ◊ *L* czerwonych (7). ◊ *G sg n skostn* z czerwona (1).

*Sł stp*, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Mający barwę czerwoną lub zbliżoną do czerwonej; *rubeus* *Mymer*<sup>1</sup>, *Mącz*, *Calag*, *Cn*; *ruber* *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *rubens*, *rubidus*, *rubricosus* *Mącz*, *Cn*; *rubicundus* *Calep*, *Cn*; *ignescens*, *punicus* *Mącz*; *carbunculus*, *carbunculosus*, *haematinus*, *phoeniceus*, *robus*, *rubellianus*, *rubellus*, *rubicundulus*, *sanguinolentus* *Cn* (535) : a też tam były dwa wielkie kamienie czyrwony i j biały/ na czyrwony<sup>m</sup>

fiedziál Pilát/ a na biálym ftál Iezus *OpecŻyw* 132v, [127]v [2 r.], 128; á tak fthego oley będzie czyrwony/ á ku wielu potrzebam barzo dobry *FalZioł* I 69a; WÍłnie białe fą mięłifite/ czyrwone/ gdy vzrzałe tedy fą łodkie *FalZioł* III 21b; ym złoto naczirwieńsze tym nalepże *FalZioł* III 34b; Carbunculus iełth kamień drogi barzo czyrwony *FalZioł* IV 49d; CInobr bywa vdziałany z fiarki y z żywego frebro á iełth czyrwony *FalZioł* IV 51d; Też vrina czyrwona/ nieprzednie gruba. Obphitoć krwie znamionuie *FalZioł* V 5v; á k temu iż onemu choremu będą fie przed oczyma vkazować iakie czyrwone rzeczy. *FalZioł* V 7; Też blado żółtą Ipoftalis/ iełt gorża niżli czyrwona *FalZioł* V 10; Wezmi kielko zioł czyrwonych, Iako iełth marzana/ bukwicza/ vpłocz dobrze/ á vpłokawfzy: odrzy łkorke wierzchnią z marzany *FalZioł* V 113, I 6b, 38c [2 r.], 62d, 63b, 71a (49); anym mv wziął siodla czervonego vyschithego yadvabiem czervonem hy zielonem *ZapWar* 1534 nr 2443, 1537 nr 2495, 1540 nr 2580, 1542 nr 2556; krew brunatna ta iełt dobra, ale zbytnie czyrwona iakoby gorączo żółta znamionuie zbytek kolery, *GlabGad* E5v, D4v, E5 [2 r.], I6v, L6v; *MetrKor* 59/76v; jełth pacholek viłfoky chodzi włukny czerwony przez Rąkawow wczapcze narzynaney thełch czerwoney. *LibMal* 1543/75v; Item Nogawicze vkradł czerwone łukyenne kthore przedał z a 10 gr *LibMal* 1550/153v, 1543/74v, 75, 1544/78, 81, 81v (41); *RejRozpr* I2v; Wfytko Srebrne aż wiecz nazbyt Mífał axamitny Czerwony Cziłczie Srebrem obłożony. *RejKup* t6v; *HistAl* K7v, M7v; I zewlekłwfygo/ oblekli j wżatę czerwoną [*chlamydem coccineam*] (*marg*) łkárłatną abo purpurzaną (-) *MurzNT Matth* 27/28; Y wyele ludzi mnima iżeby było [*słońce*] czyrwone/ álbo złotey bárwy *KromRozm* III B8v; Thenże Papież dał tym Mnichom tzarne płafztze/ á ná tzarnych płafztzách tzerwone krzyże. *KrowObr* 136v, 135v, 197v, 239 [2 r.]; Miedzy tym záfię były fiołeczki drobne [...] Liliium konualium/ goździczki czyrwone/ Przeladzáne bialemi / práwie nápełnione. *RejWiz* 23v; Więć rożyczki nadobne miedzy nimi łtoią/ Y białe y czyrwone ná poły fie dwoią; *RejWiz* 64v, 23v [2 r.], 24v, 43, 53, 57 [2 r.], 125v; Vdziałał y drugie przykryćie Przybytku z łkor báránich czerwonych [*de pellibus arietum rubricatis*] *Leop Ex* 36/19, *Lev* 14/6; PAsz na tkaniczi złotei s forbotky czerwonemi. *WyprKr* 25; HAzuka. Axamitu Carmezinu czerwone<sup>80</sup> *WyprKr* 78; Poszczel Kitaiczana czerwona. Pierzin czerwonych Kitaiczanych nafzipanich 3. *WyprKr* 96; Podufek Axamitnich czerwonych do kolebek fełcz *WyprKr* 112, 18, 25v, 27, 28, 30v [3 r.] (89); Ná biorą złotá/ Hiácyntu/ łzárlatu/ iedwabiu czerwonego [*vermiculum cocci*]/ lnu cienkiego. *BibRadz Ex* 28/5, *Ex* 28/6, 8, 15, 35/6, 23 (18); Ná tey łzacie ma być druga łzátá zwirzchu krotka nád koláná co z napiękniefzych farb/ to iełt/ s łztuki modrego złotogłowu/ s czyrwonego mienionych farb *BielKron* 34; Ten theż wyłep s przyrodzenia rodzi Małtykę/ Aloes/ Cynámon/ Imbier/ y źiárná czyrwone nád Pierz gorzkie *BielKron* 441 v; przyszłifmy [...] Potym do mieyfca iednego ktorełmy przezwałi caput rubrum/ iż tám źiemią czyrwona. *BielKron* 452; W tym morzu nie iełt wodá czyrwona iáko drudzy mnimáią *BielKron* 457v, 35v, 36v, 37, 46v, 47v (23); Carbunculosa arena, Piafek w którym pełno yełt czerwonych kámiczkow. *Mącz* 38a; Miniatus liber, Xięgi ktore fą y tám y lám czerwonym píłmem/ to yełt rubriką pomázáne. *Mącz* 222d; Sarda, Nieyáki rodzaj czerwonego kámieniá. *Mącz* 368c, 120a, 154c, 358d [2 r.], 359a [4 r.], b [2 r.]; Czyftą ránę po thym poznáć/ kiedy czyrwona á niebárzo wilka áni łucha. *SienLek* 147v; Oléy Migdałowy ták czyn: Obłup ié złkory czerwoney á wierć ié łucho/ álbo tłucz *SienLek* 161, 26 [2 r.], 27v [3 r.], 147, 169, 178v, Yv; A to iuż iełt práwi/ rząd czerwony gotowy/ y niemoże

być nád ten cudnieifzy *GórnDworz* P8; *HistRzym* 68; thedy on nieborak oczyfsciony przynośił mu ná ofiárę dwa wroblá żywe/ íznur czyrwony/ drzewo Cedrowe/ wiązánkę Izopu. *RejPos* 214v, 47 [2 r.], 47v, 103v [2 r.], 215, 316; tedy ty ine przypadki fá prawie iáko czyrwony ogon v złey ízkápy. Bo fárbuy go ty iáko chcefz/ vmáluý go iáko chcefz/ gdzie cnoty nie máfz/ przedfię ízkápá ízkápá. *RejZwierc* 90; Then fie nadobnie vpftrzy y zbrámuie/ Kto fie od złości s fwey cnoty hámuie. [...] Snádnie rozeznác s czyrwonym modrego Snadź íefzczę ínádniey złego á dobrego. *RejZwierc* 222; Są tyránnowie czyrwone iábłufzká/ Z wirzchu nadobne we wnátrz leśna grufzká. *RejZwierc* 226, 31, 110v; á then wiátr pófpolicie s przyrodzenia fwego thęgo wieie/ czerwone zorze miewa y proch z ziemie bierze *BielSpr* 44, 51 v; Czemu czerwone odzienie twoie [*Quare rubrum est vestimentum tuum*] *BudBib Is* 63/2, *Gen* 25/30, I 13d marg [2 r.], *Ex* 25/5, *Is* 63/1; *Strum* Nv; *ZapMaz III G* 1/113v [2 r.]; *StryjWjaz* Cv; tenże záfię w wieczor chodzi w Tureckiey fáłfurze/ w kołpaku/ w pułbotkách czerwoných ábo biáłyh. *ModrzBaz* 51; *Calag* 399b; *SkarŻyw* 312 [2 r.]; *ZapKościer* 1579/1 [2 r.]; Iaciem Kryftus zbáwićiel wybrány/ ogládayćie w moim cíele rány/ iákoć czerwone/ w wielki piątek ná krzyżu ífczynione. *MWilkHist* Lv; *KochFr* 49; *KlonŻal* D3v; *ReszList* 159, 166; W czerwonéy czapce chodził [*incipit pieśni*] *KochPieś* 21; *Paprup* L3; Moi Pieszy Błekitni, iuz się rozeszli wszyscy [...]. Czerwoni też oni Knechci częsc się ich rozeszło, częsc pozdychało, chorobami ygłodem *ActReg* 27; *Calep* 929b [2 r.]; *LatHar* 318; *SkarKaz* 7b; *GosłCast* 57; Lecż gdy kmiotkowie naydą fwoie Gęgi/ Dádzą flifowi niepobożne cíęgi. Gdy cíecze z bieflag czerwona żywicá/ Doydą Więc licá. *KlonFlis* F3v; Wnet zátym vyżrzyfz Niefzáwę czerwoná/ Szpiklerzow dlugim rzędem obfádzoná *KlonFlis* Gv, G3, G3v, Hv, H3v; Biála ábo czerwona fukienká tá tobie By namniey nie záfádzi/ nie láiewá fobie. *ZbylPrzyg* B2v.

*Tłumaczenie etymologii hebrajskiego imienia Edom (1):* Edom wykłáda fię czerwony. *BudBib* I 13d marg.

*W charakterystycznych połączeniach:* czerwony(-a, -e) *adamaszek* (3), *aksamit* (*jaksament*) (17), *atlas* (*hatlas*)(4), *bi(e)ret(ek)* (*bieryt*) (4), *cyrkuł* (3), *czapka* (*czapeczka*) (10), *delija*, *dublet*, *duszogrzejek*, *forbotki*, *glanc*, *goździczki*, *Grudziądz*, *hazuka* (*hozuka*, *azuka*) (5), *ipostasis* (2), *jablko* (*jabluszko*) (4), *jagoda* (*jagodka*) (5), *jedwab* (33), *jutrzenka*, *kabat* (3), *kamień* (7), *kamyczek* (2), *kapica*, *karczma*, *karta* (2), *kierz*, *kitajka* (10), *kitliczka*, *kiwior*, *knecht*, *kołdra*, *korzeń*, *kredens*, *krew*, *krzyż(yk)* (5), *kwiat(ek)* (3), *letnik*, *listy*, *łzy*, *materac*, *materyja*, *mięso*, *miod*, *mocz* (5), *mszał*, *mur*, *mycka*, *namiot(ek)* (2), *nić* (2), *Nieszawa*, *nogawice*, *obłoczek*, *obręcz*, *odzienie*(4), *ogon(ek)* (2), *orwat* *owoc*, *paznochty*, *piasek* (4), *pierzyna*, *pismo*, *plaszcz* (2), *podusz(ecz)ka* (2), *postaw* (3), *pościel* (3), *potrawa*, *powroz*, *prątki*, *prążki*, *prześcieradło*, *pułbotki*, *puzdro*, *rana* (3), *ręcznik*, *rodzaj*, *rożyczka*, *rząd* (2), *rzecz* (2), *saczek*, *siodło*, *skora* (4), *skornie* (2), *smalc* (2), *spodniczka*, *suk*, *suknia* (*sukienka*) (14), *sukno* (3), *szata* (7), *szatan*, *szkofija*, *sznur(ek)* (12), *sznurowanie*, *szpiklerz*, *tabin*, *tafta* (5), *taleta* (2), *tarcza*, *tlumo(cze)k* (5), *ubranie* (4), *uryna* (10), *welna* (2), *wiśnie*, *woda* (3), *wor*, *zawoj*, *ziarno*, *ziele*, *ziemia* (3), *złotogłow*, *zorze* (2), *żupica* (12), *żywica* (2); *czerwony barzo* (2), *prawie* (2), *zbytnie*.

*Przysłowie:* Non liberat podagram calceus, Proverb. Nie vczini głupiego doktorem dluga fuknia/ ani czerwony bieryt. *Mącz* 31b.

Wyrażenia: »barwa, farba, maść czerwona« = *ignescens color, punieus color* *Mącz* [szyk 11 : 4; w tym szyk odwrotny tylko z „barwa”] (11 : 2 : 2): *Mymer*<sup>1</sup> 19v; Też czyrwooney barwy *Ipoftafis*. Znamionuie długość niemoczy á furowizną materijey: z ktorey niemocz pocbodzi. *FalZioł* V 10, IV 31d, 56c, V 2v, 6v; *KłosAlg* Gv; przetho náoftathek wtory *Páweł Papielz/* ku ćci swoiey/ y lámi *Kárdynali/* y konie ich/ w Szárłat álbo w tzerwoną bárwę przybrał *KrowObr* 35v; Barwá tá płowa ábo czerwona znaczy grzech Kościoła iego/ ktory nośi na łobie *BibRadz* I 88d *marg*; *Purpurá/* tá też idzie z Fenicyey/ piśzą niektorzy/ iż *Purpurá* od fłóncá bliŕkości fárbę bierze. Z Afryki dawa fárbę fiołkową/ á Tyrus czerwoną. *BielKron* 267; *Ignescens color*, *Ogniowa czerwona maść. Mącz* 165a, 331d; *BudBib Sap* 13/14; *CzechRozm* 23; *WitośLut* A5.

»czyrwoony jako cegła« (1): *PIafek* w vrinie ieft troiaki/ czyrwoony iako czeğła. Drugi biały. Trzeci ciemny. *FalZioł* V 10v.

»czyrwoony jako cynobr« (1): *IEfth* żywicza drzewa iednego czyrwoona iako *Cinobr* *FalZioł* III 30c.

»czerwona czapka, biret czyrwoony« = *kardynalskie nakrycie głowy* (1 : 1): przefto tzwarthy *Innocentius Papielz/* ty rzetzone *Kárdynały* tzerwonemi tzapkámi nádárzył áby fię kościoł *Antykryftow Swiecił* *KrowObr* 35v; *RejWiz* 161.

»czerwona farba« [szyk 3 : 1] (4): *Sinopis, Cinober/ rubriká/* yeft czerwona fárba do rozmáyitich rzeczy á zwłázczá do piśania á drukowánia xiák należáca. *Mącz* 395c, 52d, 367a; warzże rzepik w ocie á tym ony łtrupy zmyway: álbo wźiáwłzy dębнице od gárbárzá/ álbo czerwoonéy fárby fkorónéy/ bo pod tym wźyftkim rády krofty podfýcháią. *SienLek* 183.

»czerwony jakoby koral« (1): *Muchomorká/* ieft *Bdłá* wyfoka á podczas okráğła/ czérwona iákoby koral *SienLek* Y.

»jako krew czerwony« [szyk 2 : 1] (3): wźrzeli *Moábitowie* przeciwko łobie wody czerwone iáko krew [*viderunt Moabitae econtra aquas rubras quasi sanguinem*] *Leop* 4.Reg 3/22 [*przekład tego samego tekstu*] *BibRadz* 4.Reg 3/22; *Mocz* iáko krew czyrwoony/ známionuie niemocz ze krwi *SienLek* 26.

»czyrwoony jako purpura« (1): *MVrix* ieft maź morzki ktori też włazi w fkorupę [...] gdy iá łupią żelazem, tedy łzy z oczu czyrwoone iako purpura wypuśzcza *FalZioł* IV 37b.

»czerwony jako róża« (2): *Mocz* czyrwoony/ iáko róża/ *Ográzkę* známionuie *SienLek* 26; *Roseus* – *Czerwoni* iako różą, *rumien*<sup>n</sup>i. *Calep* [928]a.

»szárłat czerwony« (1): *Kárdynálŕkie* vbiorzy *Szárłat* tzerwoony. *KrowObr* Ss.

*Zestawienia*: »czerwone szkło« = *haematinon* *Calep, Cn*; *haematinum vitrum* *Cn* (1): *Haematinon* – *Czerwone* fzkło. *Calep* 469b.

»czerwone wino« = *rubellum vinum* *Cn* [szyk 16 : 12] (28): Też gdy wwarzyłz tho lićie w czyrwoonym winie/ á gdyby thym rany fwięże wymywał ciepło/ bez żadnych małci ie zgoijłz *FalZioł* I 116a, I 64c, 116d, [115<sup>2</sup>]a, b, 142b (18); *RejKup* Rv; takież krwi nápuśzczáwłzy w wino z nich/ czeftował go miáfto czyrwoonego winá. *BielKron* 26v, 260v, 284v, 286, 286v, 331; *Helveolum vinum*, *Brónatne* wino/ to yeft áni białe áni czerwone. *Mącz* 154c; Byłem tedy z łwych *Przodkow* łprofnym *pogáninem/* Błágáiąc *Bogá* owcam y czerwonym winem. *Prot* B; *Iábłecznik/* *gruźzecznik/* ocet z tego dobry bywa: y wiśniány też może czynić/ czerwone wino będzie cudne *GostGosp* 132.

»czerwony воск« = *cera miniata Murm, Cn; miniatula cera Mqcz, Cn* [szyk 4 : 2] (6): Cera miniata. [..] Czerwony wołk. *Murm* 193; Nalepży wołk bywa trochę czyrwony czyłty od brudu *FalZioł* IV 28a; *Mqcz* 222c; thedyć iefzcze nie to práwe fláchećtwo/ gdy cnotámi nie będzie ozdóbione/ iż go ták zowá/ álbo iż fygniet z iákim herbem ná pálcu noši/ álbo iż gi ná fznorze ná fzygi powieši/ álbo iż fie czyrwonym álbo zielonym wołkiem pieczętuie *RejZwierc* 52; *StryjKron* 527 [2 r.].

*Szeregi*: »czyrwony i brunatny« (1): Więć iágodki rozliczne miedzy nimi wśzędzye/ Czyrwone y brunatne/ kázde w swoim rzędzye. *RejWiz* 24v.

»rydzy abo czerwony« (1): Smok ten iefćci fzátan/ rydzy abo czerwony ode krwi świętych męczennikow *WujNT* 866.

»czerwony, szarłatny« [szyk 1 : 1] (2): Purpurasco, Stáwam fie/ álbo poczinam być fzarłatnym/ czérwonym. *Mqcz* 332b, 331d.

*W przen* (5) : Pomyśliwży też tobie/ iż nošimy czyrwoność grzechow swoich/ [...] by były naczyrwieńsze/ iáko śnieg nam wybielić obiecáć raczył *RejPos* 258.

*Wyrażenie*: »czerwony jako czerwiec, szarłat« [szyk 3 : 1] (3 : 1): Będałi grzechy wálfe iáko Szarłat/ wybielone będa iáko śnieg: á iefli będa ták czerwone iáko Czwiec [*rubra quasi vermiculus*]/ iáko bawełná ták zbieleią. *Leop Is* 1/18; *BielKron* 94; *RejPos* 342; By były grzechy wálze czerwone iáko fzarłat/ będa białe iáko śnieg. *WysKaz* 25.

**α.** *Na oznaczenie intensywności barwy albo odcieni lub kolorów łączonych* (19) : ten kamień ma żelazną barwę zmieszana [!] z żyłami czyrwonemi *FalZioł* IV 53a; Jedno iż vrina Kijanós tak rzeczóna: iefć nieiednakiey barwy/ abowiem miełtczem iefć czarna/ miełtczem czyrwona/ miełtczem też zielona/ y też miełtczem ołowianey barwy. *FalZioł* V 6v; *Mqcz* 224a; *StryjKron* 777 [2 r.].

*Wyrażenie*: »czerwona barwa, farba« [szyk 1 : 1] (1 : 1): KAmienia tego iefć rodziow pięć/ á z nich nalepży iefćth kthori fie w Indij rodzi/ maiąc barwę czyrwoną/ zmieszaną z rożaną y z Fijołkową barwą. *FalZioł* IV 48a; *Mistus candore rubor*, Zniefzána [!] czerwona fárbá s białością/ to yefć závádzá fie białości miedzy czerwonym. *Mqcz* 224a.

*Zestawienia*: »z biała czerwony« (1): Odzyenye yako fukyenką myála zbyála czeruona *PatKaz III* 122.

»jasnobronatny z czerwonym« (1): Molochinus, Fárbá fzarłatowey fárbie podobna [!]/ yáfnobronátna s czerwonym. *Mqcz* 230a.

»czyrwony przyczyrń« (1): Mocz czyrwony przyczyrń/ známionuie niedośtátek wątroby á zápalenie. *SienLek* 26.

»wino czerwone« (2): rubellum vinum, Czerwonáwe wino/ to yefć nie práwie czerwone yákoby nápoły białe/ á nápoły czerwone. *Mqcz* 359a.

*Szeregi*: »czerwony, (a) biały; czerwony z białym« [szyk 3 : 2] (4; 1): Ten korzeń iefć ciężki á nie ma w fobie dziurek/ á gdy gi przełomiłz iedno czyrwone żyłeczki z białemi wefpołek miefzane *FalZioł* III 5a, IV 58b; KItlik drugi Axamitni czarni, na niem feretow okrąglicz pláskich niemalich s czerwonym a białem smalczem *WyprKr* 29v, 62; *Mqcz* 359a.

»czyrwny i czarny« = *ciemnoczerwony* [szyk 1 : 1] (2): I też według powieści Mefue: na przeciwko ofpiczam iest dobry ten proch/ ale thaki ma być obierany kthory by był wnątrz biały/ ale czarny y czyrwny są iadowithe. *FalZioł* I 63b, I 122d.

»barziej żółty niżli czerwony« (1): *Inclinans magis ad crocum quam ad rubeum colorem* Zda fie bárziey żółty niżli czerwony. *Mqcz* 57c.

**a.** *O skórze, oczach i włosach człowieka; rumiany, zaczerwieniony, rudy* (44) : *March*<sup>1</sup> A2; Nyemyala też lyfouatych albo prauye czeruonych [włosow] *PatKaz* III 119v; Vargy czeruone a nyeyako oth pyefnale albo czyelyfte tak yfz nyffa uarga uyączlffa byla nylzly uyffa *PatKaz* III 121v; Offfa albo pfczchoła gdy vkąfi, thedy bywa fpuchnienie gorące á czyrwone *FalZioł* IV 28c; Plinius piŕze/ gdy kto czyrwone oczy ma/ albo opuchłe powieki thedy fkorę oney riby maczaiącz w mleku niewieŕciem: vzdrawia. *FalZioł* IV 39a, IV 36c, V 5v, 13v; Brwi czyrwone człowieka nie wftydliwego vkazuią zawifnego/ obmowcę *GlabGad* N5; Tak zafię nos zawfze czyrwny poliniały, albo też czyrwonofcią zepftrzony, vkazuje człowieka vczywego *GlabGad* N8v, N7; *March*<sup>3</sup> T7; Dzyewká co czerwone nogi miała. DZiewká prała ná lodu/ Więć czerwone nogi/ Vzrzał ieden *RejFig* Aa4v, Dd2v; Lice czyrwone ŕilnie z zácmienim nieiákim wzroku/ á s ciężkoŕcią oddychánia/ á ktemu Omienienie: Trądu ŕye trzebá oltrzegác *SienLek* 20v; Czyrwone białki w oczu/ á żyły krwáwe w ciężkíey niemocy: złe zná. *SienLek* 22v; A známioná zbytku/ ty są/ ciało czyrwone/ pełne żyły wypięte *SienLek* 29v, 19v, 20v *marg*, 39v, 63v [2 r.], 67v (14); By był Białobocki zgoła rzekł/ iż s tych czerwonych twarzy/ kaŕ wáŕzá K. M. poczynić rzędy/ było by było dofyć trefnie *GórnDworz* P8; *HistRzym* 69v; *MWilkHist* K4; Bo cię płáče ŕam płácz náwet/ czerwone powieki Lzámi obfitemi będzie odwilzał na wieki. *Klonŕal* D4.

*W charakterystycznych połączeniach: czerwony(-a -e) białki* (2), *brwi, ciało, czoło* (2), *lice* (3), *nogi* (2), *nos, oko* (12), *powieki, spuchnienie, twarz* (3), *wargi, włosy*.

*Wyrażenia:* »barwa czerwona« (1): *Pyerue* pytanye yakyey byla baruy na fkorze abo na czyele/ yefzly baley [!] albo cz#y#arney albo czeruoney abo ŕzmyefzaney *PatKaz* III 119.

»czerwony ze (a. od) wstydu« [szyk 1 : 1] (2): Iam to ták náŕchwał vczynił/ bo wielkie podobieńŕtwo że tácy są oni [ŕw. *Piotr z Pawłem*] w niebie/ iáko ie tu w. m. widzicie/ tho iesth czerwieni ze wftydu/ przeto/ iż tácy ludzie iácyfcie w. m. koŕcioł ich rządzą. *GórnDworz* R6; Od wftydu twarz czerwona *KlonWor* 3.

*W przen* (6) : ták zależy ná krola áby był czyŕty/ iałny w cnotach/ á w fromiezliwoŕci czerwony/ to iest áby ŕlufznych rzeczy nie przeŕtepował/ á zafię nieŕlufzne opuŕzcziájąc. *HistAl* G3v; Nápletli też Zydowie o nim wiele ŕwoim piánim/ iákoby on trzymał Zydowfką wiáre/ y stámtąd (mnimam) rozumieią powftác czyrwone Zydy/ ktorzy máią poŕieŕ wftytek ŕwiáth/ y obroćić ná Zydowfką wiáre *BielKron* 462, 125v *marg*, 465v [3 r.].

*W charakterystycznym połączeniu: czerwoni Żydzi* (5).

**a.** *Na oznaczenie odcieni* (2) :

*Zestawienie:* »z czerwona biały« (1): yakyey byla baruy na fkorze abo na czyele [...] y kladzye voyczyech fczeruona byaley czudney barzo to yefth byala rumyona *PatKaz* III 119.

*Szereg:* »więcej czerwony niżli biały« (1): Ręka iałna á trochę rumiana cłowieka dobrych obyczaiow znamio. Iestli więcej czyruona niżli biała tedy vkazuje krwi mnoŕtwo *GlabGad* P2v.

**b. O skórze, sierści, upierzeniu i oczach zwierząt (28)** : Iszem ya nyezayął krovy Czyrvoney blandney weusy wczaykach *ZapWar 1508 nr 1963*; yakom ya nyezabyła yemv volv czervonego *ZapWar 1533 nr 2483, 1508 nr 1963, 1526 nr 2346, 1543 nr 2507, 1545 nr 2632*; Rubiculus. [...] Płóćycá. Íczyrwonem otzkyem. *Murm 94*; Wężownik s konikiem zakopany wziemię/ robaczy fie Ínich czynią czyrwone y zielone *FalZioł I 126d*; IAłkołek rodzay ieft nie ieden/ niekthore Íą czo fie w domiech legá/ ty Íą czarne á pod garłem throczę czyrwone. *FalZioł IV 24c*; IAficz ieft riba rzeczna y Íthawowa, łufkę ma na łobie białą Ízyroką/ oczy y Íkrzele czyrwone, á przeto ieft rzeczona iakoby od czyrwonych oczu *FalZioł IV 41d, IV 35d, 41d [2 r.]*; przylecieli wielcy ptacy czerwoni/ á nofi v nich y nogi czarne *HistAl H7, M3*; *BielKron 36, 441v*; Phoenicopterus, Ptak z rodu orlego czerwone pierze máyáci ktorego yęzik niewymownie Ímáczny yeft ku yedzeniu. *Mącz 298c, 298c*; *RejZwierc 157v*; Y widziałem niewiáftę Íiedzącą na czerwoney beftyey [*sedentem super bestiam coccineam*] *WujNT Apoc 17/3*; *CzahTr D3*; Zdybie czálem Cietrzewiá z czerwonym íciemieniem/ W złotogłóv vbránego/ z Ízarłatny<sup>m</sup> grzebieniem. *KlonWor 35, 21*.

*W charakterystycznych połączeniach*: czerwony (-a, -e) bestyja, ciemię, głowa, jałowica (jałowka) (2), jaskółka, krowa (4), łuska, nos, ogon, oko (oczko) (5), pierze (2), ptak, robak, ryba, woł (2).

*Wyrażenie*: »barwa czyrwona« (1): á on ptak miał ná głowie grzebień podobny pawowemu [...] Íam był wÍzyftek bárwy czyrwoney áłbo iáłno brunathney *HistAl L2v*.

*Szereg*: »czerwony albo jasnobrunatny« (1): *HistAl L2v cf Wyrażenie*.

*W przen (1)* : TÁkież Pies idzie zá nim/ z rózných gwiazd złożony/ Bó brzuch v niego Ímiády: lecz w pyłku czérwony *KochPhaen 13*.

**a. Na oznaczenie kolorów łączonych (1)** : [*Pstrąg*] Ieft podobny ku Lofofiowi poÍthawá Íwoiá/ iedno łufki ma na łobie miedzy białemi czyrwone *FalZioł IV 44d*.

**c. W emblematkach (30)** : SŁawá tá pyęknie ieżdzi/ ná Koniu vbránym/ A s proporcem czyrwonym/ kwiatki zmáłowánym. *RejZwierc 114*; Sąddecka [*ziemia na chorągwi nosi*] Íczyt rozdzyelony/ ná práwey Ítronie trzy Ítrefy czyrwone á trzy żółte *BielKron 425*; Mamy gościá niewdzięcznego Iezufa Názaráńfkiego. Z chorągwiá iákąs czerwóną Krzyżem nápieczętówáną. *MWilkHist E*; *StryjKron 527 marg, 777*; Wnet im wodza iednego Triplá poimano/ Kilkánaście chorągwi czerwonych doftano. *KmitaSpit Cv*.

*W charakterystycznych połączeniach*: czerwona(-y) chorągiew (4), proporzec, strefa.

*Wyrażenia*: »czyrwony gryf« [*szyk 1 : 1*] (2): Prułki Miłtrz poÍtał krolowi dwu poÍtu s tarczámí/ s ktorych ieden Krolá Rzymfkiego był/ [...] drugi Szczećíńfkiego Kfiáżęciá z Gryfem czyrwonym w białym polu *BielKron 383v, 425v*.

»lew czyrwony« (1): Lánczycka [*ziemia na chorągwi nosi*] theż puł Orłá białego/ á puł Lwá czyrwonego/ w czyrwonym polu z złotą koroną. *BielKron 425*.

»czyrwony orzeł« [*szyk 1 : 1*] (2): Kuiáwłka [*ziemia na chorągwi nosi*] puł Orłá Czyrwonego/ y puł Lwá czarnego grzbiety do fiebie w koronie/ ná żółtym polu oboie. *BielKron 425, 425*.

»czerwone pole« [*szyk 15 : 1*] (16): Stąd Cefarz włożył nań krolewłką koronę [...] y herby ludziom rycerfkiego Ítanu rozmáithe rozdał/ ná rycerftwo pałał/ á Íámemu kazał nofić Lwá białego w czerwonym polu/ ktory iefzcze y dziś noÍzą za herb. *BielKron 325*; Krákówłka chorągiew ma herb

biały Orzeł w złotej koronie w czerwonym polu/ á przez fkrzydła złota linia. *BielKron* 425, 425 [11 r.], 425v [3 r.].

**α. Na oznaczenie kolorów łączonych (3)** : Piŕze Rychárdus ſzeroko ty rzeczy/ tákieŕ Kufpinian/ [...] przekládaiać Cefárkie pocŕty nád ine/ kofzthem y wielkoŕciá/ Niemce zbroia/ Włochy á Hiŕzpany vroda/ Węgry ſwiethnoŕciá [!] y koñmi/ bo mieli proporce białe á czerwone *BielKron* 414.

**Wyrażenia:** »barwa czerwona« (1): Zá tymi ſzło pułczwártá ſtá Huŕárov z drzewcy/ ná ktorých były proporczyki iedwabne/ bárwy czerwoney y białyey *BielKron* 328v.

»pole czerwone« (1): Káliŕka ŕiemiá noŕi Zubrzá głowę máiać koronę złotá miedzy rogámi á przez nozdrze kołko/ pole iáko ſzáchownicá białe y czerwone. *BielKron* 425.

**2. Moneta; czerwieniec, dukat (150)** : Trzy Tysiáce Czerwonych wypáđło s kálety. *BielSat* B3 [*idem BielRozm* 12]; Potym gdy zámknał tedym dziurká zágládała/ Y kilkám kup czerwonych ná ſtole záyrzáła. *HistLan* C2v; *BielRozm* 12; *SarnStat* 1273.

**Zestawienia:** »floreń czerwony« [szyk 2 : 1] (3): *KłosAlg* F4v; A ktoraby strona te<sup>go</sup> rozdziału, a ugody nie trzymała, przepada Ie<sup>go</sup> Mŕŕi Panu Woiewodzie Pomorŕkie<sup>mu</sup> flor. 100 czerwonych. *ZapKoŕcier* 1580/7v, 1579/1.

»złoty czerwony« = *aureus Murm*, *Mymer*<sup>1</sup>, *BartBydĝ*, *Mącz*, *Calep*; *aureus nummus Mącz*, *Cn* [szyk 80 : 59] (139): *Murm* 196; *Mymer*<sup>1</sup> 41 v; *BartBydĝ* 16; dayŕe ſie tego napić poranu przed obiadem czo połtora złotego czerwonego zawaŕzy z winem albo z piwem ciepłó *FalZioł* V 83; *KłosAlg* G2; y przynyeŕŕly wyelkye dary Cessarzowy pyancz y dwadziefczia Mysz ſrzebrnych a nakaszdey thyŕŕyancz Czerwonych slothych *LibLeg* 9/50, 9/50, 10/62v, 97, 11/57v, 93, 98; *LibMal* 1544/79, 1545/96, 107, 1546/116v, 1547/133v (8); *ZapWar* 1548 nr 2667; *MurzHist* D2v; *RejFig* Aa7, Dd4; wazá złotych czerwonych 585. Ktore czinia Talar 921 27 *WyprKr* 22, 9v [2 r.], 10, 21v, 23 [2 r.], 23v (12); ále ſie to zmienilo prze łákomŕtwo náŕzych/ iz przyiecháli w cáloŕci do Adrynopola/ gdy dáli cła po zlothemu czerwonemu od głowy ná kilku mieyŕcách. *BielKron* 245v; ná oŕtátek ſam Przemyŕl wloŕzywŕzy do mieŕzka pięc wielkich złotych czerwonych/ y wloŕzył iey w lewá rękę z mieŕzkiem mowiać *BielKron* 319; Krol Zygmunt dáł mu záŕię trzy ſoroki ták wybornych Sobolow/ iz kaŕdy ſnich zá ſto czerwonych złotych ſzácowano. *BielKron* 414v, 26, 147, 197v, 204, 206 (39); *Mącz* 21b, 85c, 253d; *SienLek* 172; Ci práwi ktorzy fáłzuiá czerwone złote/ póŕpolicie im dáia táká fárbę/ iz ná poŕzreniu iefcŕze ſie lepŕze zdádzá/ niŕ dobre. *GórnDworz* Q6, P3v, P4v, Q6 [2 r.], R4, T, T5; A iz czerwone złote przy ſwiecy ſie zdáło/ Bo ich w kupie niemáło na ſtole lezáło. *HistLan* C2v; *RejZwierc* 55; *Skarŕyw* 413, 414, 462; *ZapKoŕcier* 1580/4, 1582/33v, 34, 1584/45, 51 [2 r.] (10); Franciŕcus Cardinal Weneckiey Armaty Hetman/ co miał Turkom przewozu morŕkiego bronieć/ ſam práwie ich przewioŕł w ſwoichŕe okŕetách/ batách/ Gálerach/ á Turcy pláćili po czerwonemu złotemu od głowy. *StryjKron* 602 marg; *WerGoŕc* 253; *PudłFr* 34; *GórnRozm* E4v [2 r.]; *Paprup* G3; *ActReg* 157; *Calep* 117b; Licŕze/ áto maŕz naprzod złotych ſiedm czerwonych/ Siedm y dwádzieŕciá groŕzy przylož záŕię do nich/ Będŕie ſpełná czternaŕŕie *WyprPl* B4v; 300, denárzow Zydwóŕkiey tey monety/ vczynia więcye nizli 37. czerwonych złotych. *LatHar* 704 marg; A przytym wedle obyczáiu dawného *donum nuptiale* złotych dwa tyŕŕiáć czerwonych we złoćie doroczného/ Iey Kró:M. ma byđ od nas náznáczoného. *SarnStat* 26; ZŁoty Czerwony zá trzydzieŕci groŕzy ſzácowan byđ ma [*Aureus*



*ungaricalis 30 grossis aestimatur. JanStat 380]. SarnStat 275; Też wstawiamy z rozkazańia Krola Ie<sup>80</sup> M. Kázimiérzá: iż Sol innym łpofobem nie ma bydź do Węgier dawaná/ iedno koždy Cętnar po cztery grofze/ które łą w złotym czerwonym [nisi quilibet centenarius per quatuor grossos in floren. aureis JanStat 38] SarnStat 373, 198, 275, 373, 376, 926 [6 r.] (19); CiekPotr 86; KlonWor 16.*

~ Wyrażenie: »czerwony złoty dukat« (1): iáko czerwony złoty Ducat záważy Oczko 38.

Szereg: »talar, (i, albo) czerwony złoty« (5): *LibMal* 1552/169; Lecź wálzy Miniłtrowie nie łą profłacy/ ktorzy łie gdy krzczą grofzá włtydzą/ ále talar albo czerwony złoty bárzo rádźi wezmą. *WujJud* 161v; A małź wyborną monetę Tálary/ Czerwone złoté. *MWilcHist* C4; *GórnRozm* C4v; *SarnStat* 247. ~

»ryński czerwony złoty« (1): y ktemu Iurgielt mu náznáczył 4000. Rhińskich czérwonych złotych, káždy licząc po 28. grof. *SarnStat* 1141.

»czerwony węgierski złoty« [szyk zmienny] (3): ze ssya iei dossycz stalo za czterzistha slotnych czerwonych wagiarskich *ZapWar* 1548 nr 2667; *Cambire Hungaricum*, Odmienić czerwony węgierski złoty. *Mqcz* 32c, 222a.

### 3. Zestawienia w funkcji nazw specjalnych (226) :

#### a. bot. (99) :

»babka czerwona« = *Plantago media* L. (Rost) (3): Gdy koń ma krzyczycę/ [...] thedy w wodźie warz Bábkę czerwoną/ á niedáy mu inégo nic pić iedno onę iuchę przez trzy dni *SienLek* 182; Bábka czerwona/ *Plantago rubra*, quibusdam media dicta. *SienLek* 252, X.

»been czyrwony« = *Valeriana officinalis* L. (Rost: kozłek) (1): Potym przydaj [...] Been białego y czyrwonego *FalZioł* II 17b.

»benedykta czyrwona« = *Geum rivale* L. (Rost: czyrwony kuklik) (1): Wezmi łoku z kurzego ziela/ benedicti czyrwoney/ grzybienia/ babki *FalZioł* V 109v.

»bielon czyrwony« = *Hyoscyamus aureus* L. (Rost) (2): czarny bielon iest nagorfzy á náfzkodliwfy á potym czyrwony *FalZioł* I 65a, I 65a.

»bukwica czyrwona« = *Betonica officinalis* L. (Rost); *betonica*, *psychotrophum*, *serratula Calep* (4): Wezmi [...] łzałwiyey/ łzawiny, bukwicze czyrwoney/ ruty *FalZioł* V 91; *Calep* 129a, [871]a, [973]a.

»czyrwona bylica« = *prawdopodobnie Tanacetum vulgare* L. (Rost) (1): Teź przyrodzoną chorobę paniam ku wyłzciu pobudza/ to iesth gdy ią vwarzyłz w wodzie łzczyrwoną byliczą/ á thym tobie pani dymiona y macicę będzie naparzała. *FalZioł* III [3<sup>2</sup>]a.

»czyrwona cebula« = *Allium Cepa* L. (Rost) (1): zwłázcza czirwona czebula á przedługowata iest mocnieyfza j ofłrfa niżli okrągła cebula y biała *FalZioł* I 27b.

»czyrwony dziewięciornik« = *Eupatorium cannabinum* L. (Rost) (1): Wziąź [!] [...] kokornaku okrągłego/ czyrwone<sup>80</sup> dziewięciorniku *FalZioł* I 155b.

»czyrwona glika« = *Berberis vulgaris* L. (Rost) (2): Berberus. Piwnik albo czirwona glika. *FalZioł* I 21a, I 21b.

»konicz czerwony« = *Trifolium pratense* L. (Rost: konik); *koniczyna czerwona* (2): Konicz. [errata: Konycz czérwony] *Trifolium pratense* *SienLek* 201v, X2.

»czerwony-(e) korzeń(ie)« = *Rubia tinctorum* L. (Rost); *alcibiadion, anchusa, enchusa Calep* (4): Piją też ná to másć czerwoną z Aptéki/ którą ták czynią: Czerwoné korzenié w máiowym másle ímáżą/ á gdy lepřzą chcą mieć/ pśiego łádlá przykłádaią *SienLek* 149; *Anchusa* – Czerwonij korzen. male quibusdam wołowi yezik. *Calep* 68b, 50a, 362b.

»czerwona lebiodka« = *Origanum vulgare* L. (Rost); *conila, heracleon, origanum Calep* [szyk 14 : 4] (18): Takieřz theř Lebiodka cřyrwona vwarzona w wodzie á oflodzona, barzo íeft dobra y ku omywaniu ciała w tey niemoczy, *FalZioł* V 83v, I 2b, 84a, 86b, 97a, 105b (14); Lebiótká białá y czerwona *SienLek* X2v; *Conila* – Pápie íáyca, czywoną [!] lebiotka. *Calep* 242a, 477a, [738]b.

»czerwona macica winna« = *Vitis vinifera* L. (Rost: *winna macica*) (1): *Rubella, Czerwona máćicá winna. Mqcz* 359a.

»miętka czerwona« = *Mentha gentilis* L. (Rost) (2): Miętká cřérwona/ *Mentha rubea SienLek* 238v, X3.

»mirra cřyrwona« = *Commifora Myrrha Engl.* (Rost) (1): Wezmi kurzego ziela/ rzepiku/ diptamu białego/ mirri cřyrwoney. *FalZioł* V 113.

»czerwone psinki« [szyk 1 : 1] (2): Czerwone pśinki. *Vitis fylueftris SienLek* 210, X3v.

»roża czerwona« = *Rosa gallica* L. (Rost) [szyk 17 : 3] (20): Kthora woda ma być przyprawiona z temi zioły odmiękczaiącemi. Iako íeft flaz, rumien woniający/ ogrodny wyłoki flaz. roża cřyrwona, z ktorey na włiach kmiotowny wieńcze wiją *FalZioł* V 19c, II 15d, 19c, V 42v, 43v, 44 (12); *SienLek* 64, 68v, X3v; *Oczko* 32v; y ták on kwiat cřyłtości białey lilyey/ cřerwoną rożą á krwią męczeńřką ozdobyony/ zapłátę y rořkofzy niekázitelne v oblubieńcá řwego nalał. *SkarŻyw* 487, 124; Nie ták śćkło przebijáią Roże białe/ cřyrwone; Iák złości popełnione/ Y myśli/ co powłtáią W fercu mym/ przed tve oko wynikáią. *GrabowSet* Sv; Táķe brwi przymuřkiwác/ trzebá by řie łńęły/ Wotką z Roży cřerwoney/ tym wdźięcnieyře były. *PaxLiz* D2v.

»sandal czerwony« = *Pterocarpus santalinus* L. fil. (Rost) [szyk 14 : 3] (17): Cřyrwone Sandali łą zimnieyře niżli bałe [!] y niżli żólthe/ A łą teř barzo vřyteczne *FalZioł* III 11c; Albo wziác kwiatu boragowego řuchego [...] řandalu cřerwonego *FalZioł* V 62v, I 21b, 43b, 45b, 116a, 130c (15); Bákár Sándalu cřyrwonego zá ofrńdzieřiąt řawow. *BielKron* 454v; ieřli áłunu trořķę/ álbo mchu co ná dębie rořcie/ albo łántáłow cřérwonych przydamy/ [...] bárzo dobrze będzie. *Oczko* 16v.

»cřyrwona řanta« = *prawdopodobnie Marrubium vulgare* L. (Rost: *řanta*) (1): Albo řwieżą cřyrwoną řántę z wierćiawřy pomázuy. *SienLek* 47.

»řtorak cřyrwony, řtoraks cřyrwona« = *Styrax officinalis* L. (Rost) (1 : 1): Lepřza íeřth řtorax calamity cřyrwona dobra íeft naprzeciwo zaziębieniu mozgu y naprzeciw ie<sup>řo</sup> mdłofci *FalZioł* III 29a; á řłutz teř řtorak cřyrwony y węgła lipowego k temu wřzytkiemu przyłożić *FalZioł* III 30b.

»cřyrwona tatarķa« = *Polygonum Fagopyrum* L. (Rost) [szyk 1 : 1] (2): Zalię íeřtli po złęzeniu niewiařta puchhie/ thedy ma być cřyrwona tatarķa w wodzie warzona/ z kminem kramnym/ á tey řie ma napijác cřęřto. *FalZioł* V 27, V 27.

»wirzba cřyrwona« = *Salix purpurea* L. (Rost) (1): wezmiř liřcia řwieřego z młodey dębcřyny/ kadzidla białego, wirzby cřyrwoney liřcia/ řlazu wyłokie<sup>řo</sup>/ warz tho wřzythķo *FalZioł* V 101v.

»czerwone włoski« = *prawdopodobnie Asplenium Trichomanes L. (Rost: matki bożej włoski); adiantum, callitrichon, capillus, trichomanes Calep (4): Adiantum – Czerwone włoski, Matkibozej włoski, vkropek. Calep 23b, 152b, 161a, [1085]a.*

»wołowy język czerwony« = *Pulmonaria officinalis L. (Rost) (1): Wołowy język czerwony SienLek X4.*

[»czerwone ziele« = *Rubia tinctorum L. (Rost): ANCVSA AVRONOchia, Bugłóśa rubea. Czérwone źiele, Czérwony korzeń. UrzędowHerb 26a (Linde s.v. czerwienica).]*

»żywokost czyrwony« = *Potentilla Tormentilla Schrk. (Rost) [szyk 3 : 1] (4): Confolida rubea. Zywokości czyrwony. FalZioł I 38b; CZyrwony żywokości Iełt ziele podobne ku pięćperłthowi FalZioł I 38c, [+3]b, 38c żp.*

»żywokost czyrwony« = *Polygonum Bistorta L. (Rost) (1): Iełt też drugi Zywokości czyrwony który ma liłt podobny końskiemu łzczawiovi FalZioł I 38c.*

**b. lek. (105) :**

»bolączka czyrwona« (1): Drugie znamię, Gdyby łie k tey to febrze wydała bolączka czyrwona/ albo czarna pod pazuchą prawą albo lewą FalZioł V 66v.

»kolera czyrwona« (2): Są wżytheczne naprzeciwo beleściam [!] żoładkowym y wątrobnym która bywa z kolery czyrwoney. FalZioł III 11c, I 90a.

»krew czyrwona« (2): Krew czyrwona łzarłatowey barwy/ gładka/ á gęłta, Przyrodzenie człowiecze zdrowe znamionuie. FalZioł V 59v; SienLek 33v.

»krost(k)a czerwona« = *papula Calep [szyk 9 : 6] (15): Też wodka podroźnikowa s łaletrą zmiełzana, iełth dobra naprzeciwo trądowi/ to iełt na czırwone krołty które bywaią na liczu gdy tym omywałz licze częłto. FalZioł I 23d; Też naprzeciwo czyrwonym krołtam które łie na twarzy wkaźuią/ weźmi łoli łpaloney FalZioł III 3c, ż4a, I 27c, 43b, 46c, 91d (12); Formicatio, vitium corporis, Niemoc nieyáka. Cum parva tubercula rotunda et pinguia corpus infestant, Gdy łie ná ciało nieyákie krołtki czırwone wyłypuyą. Mącz 134c; Kiedy páznogćie v páłcow będą błáde/ álbo łmłáde/ á ná ćiele krołtá czyrwona: vmrze do czwartego dnia. SienLek 23; Papula – Krołtka czerwona nacziele. Calep [753]a.*

»czerwona maść« [szyk 5 : 1] (6): FalZioł V 89v; RejWiz 73v; Piją też na to maść czırwoną z Apteki SienLek 149, 149 marg; ALe kto łie chce tym dziwom przypátrzyć/ iáko łie chudziná żywi/ idź ná Krákwłki rynek/ tám łie nádziwuielz/ áno iedná kiełbáki łmáży/ drugá gzelce przedáie/ [...] druga z ziołki y s czyrwoną máłcią łiedzi. RejZwierc 111v.

»czerwona niemoc, biegunka, choroba« = *dysenteria Murm, BartBydg, Mącz; haemorrhoidis, profluvium sanguinis a. uentris, tormina Mącz; gonorrhoea Calep [szyk 64 : 12] (46 : 28 : 2): Murm 67 [2 r.]; BartBydg 43; Też wino w którym wre tho ziele z ieleniem ięzikim [...] załtanawia biegunkę krwawą to iełt czyrwoną niemocz. FalZioł I 27a; Też biegunkę czyrwoną załtanawia gdy thym ziele łbrzuch będąelz okłádał FalZioł I 95b, ++8e, I 12a, 14c, 20d [2 r.], 21b (48); Tedi przikazał Alexander czyrpáć onę wodę/ którą piyąc Macedonowie mieli od niey biegunkę álbo czyrwoną niemocz HistAl H4v; KrowObr 58; Olbráchth przyiechał do Krákwá nie wyiełdżał s niego do łmierći oycowey/ rychłó potym oćiec iego w padł w chorobę czyrwoną/ s ktorey co dáłey to był mdłeyłzy.*

*BielKron* 397v, 139v, 149, 355v, 389, 395v; Haemorrhoids, Czerwona biegunká/ też nieyáki lodzay węzów bárzo yádowitych zá ktorego vkáżeniem krew ciecze á nie może być záłtanowiona. *Mącz* 152a, 98b, 132b, 151d, 458d [2 r.]; Ozánkę w piwie wárzyć/ áż do połowice wywre/ á onę polewkę pić/ mocnie to pićie biegunkę ftánowi/ ták czerwóną iáko y biłą, *SienLek* 102v, 20 *marg*, 99v, 102v [2 r.], Sv; *RejPos* 256v; *WujJud* 46; *SkarŻyw* 202; *StryjKron* 432; *Calep* 460a.

»czerwony suchy świerz« [szyk zmienny] (3): Czerwony łuchy świerz/ thák léczyć małz: pomázuy go piánámi końfkimi/ tedy go zbędźiefz *SienLek* 134, 134 *marg*, Tv.

»wrzedzienie czerwone« (1): Tenże gnoy lifzaie goij/ y wrzedzienie czerwone rozrywa przyłożony na wierzch. *FalZioł* IV 21c.

**c. min. (10) :**

»auripigmentum czerwone« = *Arsenium rubrum* (Rost: *realgar*); *złotokost* (związek arsenu z siarką) (1): Wezmi auripigmentum czerwonego albo thego ktori zową po łacinie Citrinum/ kručzu mofiędzowego/ grinfzpanu/ wżytkie<sup>80</sup> rowno *FalZioł* V 102.

»czerwona (-y) glinka, ziemia, kamień« = *Bolus* (Rost); *rubrica Mącz* [szyk 5 : 2] (3 : 3 : 1): Wezmi terre Sigilate/ to ielt czerwoney ziemie (w apteczce za małe pieniądze) y day iey wypić z winem *FalZioł* V 72v; *bolus armenus*, *cinolea*/ terra figillata/ ielt czerwony kamien w apteczce *FalZioł* V 96, III 36c, V 28v, 90; genus coloris ex Sandaracha Cerussa factus Nieyáka fárbá czerwoności górney/ á z bleywáfu tákiefz z czerwoney glinki vcziniona. *Mącz* 367a, 359a.

»marmur czerwony« = *Marmor* (Rost: *marmur*) (1): Páłacow w niey [w mieście Illium] było krolewfkich bez licžby. Vllice známienite. Dno z mármuru czerwonego. *BielKron* 55.

»żywe srebro czerwone« = *Argentum vivum* L. (Rost: *żywe srebro*) (1): Iako z Auripigmentu ftaynem/ á z fołą Armoniacum/ z żywym frebrem czerwonym przyprawuią złoto/ kthore prófthemu człowiekowi ielt trudne ku poznaniu *FalZioł* III 34b.

**d. zool. (12) :**

»koral czerwony« = *Corallium nobile* L. (Rost) [szyk 9 : 2] (11): Wezmi fokn [!] babczanego wefpołek y znafienie<sup>m</sup> babczanem/ y bolum armenum z apteki fpoł dragmy/ Koralow czirwonech też połdragmy *FalZioł* I 14c; NAprzod Koral czerwony na proch ftarty/ á z wodą albo z wódką babczaną na nocz pity/ znakomicie broni vfikania we fpaniu. *FalZioł* V 85, II 15a, IV 52a [2 r.], V 28v, 63, 70, 70v, 82v; *SienLek* 75.

»perła czerwona« = *Meleagrina margaritifera* Lam. (Rost: *perła*) (1): [Alonsus] puścił fie dáley do tego mieyfcá gdzie zową Kurtaná/ gdzie thám nálazł lud nági ále pobožny/ [...] brał od nich Perły rozmáithe/ białe y czerwone zá fkło/ zá dzwonki/ zá igły *BielKron* 443v.

4. *n-loc* (74) : A thák gdy fie piáło/ látá 1538. ciągnął [Wóloski] s fwymi ludźmi na Podole/ fpałił Czerwone/ Iágielnice dobywał/ tákiefz Czarnokożiniec. *BielKron* 424.

*Zestawienia*: »Czerwony Kościół« (3): V Nadarżiczkiego plebana Bil po wiwołanyv fwym zzyemye dwa razy wczerynym kofzcielnye *LibMal* 1546/122v, 1546/111v; [Kościół nakładem Piotra Duńczyka budowane] w Nyfie/ w Chotlewie/ w Normbergu v mniłzek/ w Rábinie/ w w [!] Czerwonym kościele/ w Láwinie/ dwá/ mniłzki y fáreę/ w Leżowie/ przed Krobią S. Egidziego. *BielKron* 354v.

»Morze Czerwone« = *Rubrum Mare Mącz, Calep, Vulg, PolAnt; Erythraeum Mare Mącz; mare Suph PolAnt* [szyk 51 : 19] (70): *BielŻyw* 162; Rużywłzy fie z onąd/ ciągnęli ná mieyćcá pułte do morzá czyrwonego y do Arabiey *HistAl* M6, I7v, M4v, M5v; *LubPs* P3, P3v *margin*, Y2v [2 r.], dd5 [2 r.], gg2v; *GroicPorz* h3; á pátrząc ku więtfzemu nabożeńfthwu pobudzeni byli/ iż ie Pan Bog wywiódł zniewoley/ y Krolá Fáraóná nieprzyacielá ich w morzu tzerwonym vtopił. *KrowObr* 94, 63; *Leop Num* 21/14, *Deut* 1/40, 2/1, 3.*Reg* 9/26, *Act* 7/36; *BudBib* I 31, *Ex* 23/31, *Deut* 1/40, 2/1, I 158c *margin*, *Sap* 10/18, 1.*Mach* 4/9; Nigdyby była Perłya nie vznála mocy Alexándrá wielkiego/ by byli lámí drogi nieukazáli do Grecyey. Sćiąga fie tho kroleřtwo áż do czerwonego morzá/ przeto zowá morze Perłkie. *BielKron* 267v, 28v, 30v, 31 [2 r.], 42, 46v (24); *Mącz* 108c, 358d; *RejPos* 265; *BudBib Iudith* 5/12; *BudNT Act* 7/36; *Oczko* 9; bo wnet nád morzem czerwonym/ Szemráli/ niepotrzebnie *KochPs* 160, 199; MEfraim wtory Syn Chamow opánował ty kráiny/ nád czyrwonym y miedzyziemřkim Morzem przy Nilufie Rzece/ ktore potym názwano Egiptem *StryjKron* 11; *BielSen* 13; *KochPieř* 40; *ZawJeft* 19; *Calep* 930a; *GórnTroas* 8; *LatHar* 632; *KołakSzczęřl* C3; *WujNT Act* 7/36, *Hebr* 11/29, *Zzzzz3v*.

5. *n-ethn* (1) :

*Zestawienie*: »Ruř Czerwona« (1): Polacy/ Słężacy/ Ruř biała y czerwona/ Pánnonowie/ Pomorzanie [...] wiáreř Chrześćáńfká przyimowáć/ á z ćiemnořci pogáńfkiey wychodzić/ na iáľnořć prawdy Ewánieliey świętey poczęli. *SkarJedn* 224.

*Synonimy*: 1. *karmazynowy, purpurowy, purpurzany, szarłatny; a. rumiany; b. cisawy; 2. dukat, zest.* »czerwony złoty«: »złota mińca«; 3.a. »been czyrwony«: *kozłek*, »benedykta czyrwona«: *kuklik*, »czyrwona glika«: *piwnik*, »czerwony korzeń«: *marzana*, »czerwona lebiodka«: »papie jajca«, »czerwone włoski«: »matki bożey włoski«, *ukropek*, »ziele czerwone«: *marzana; b.* »czerwona niemoc«: *czyrwonka; c.* »auripigmentum czyrwone«: *arsenik, realgar*, »czerwona glinka«: »pieczęćia ziemia«, »pieczętowana glina«, *rubryka*.

*Cf* **BRUNATNOCZERWONY, CIEMNOCZYRWONY, [CZERLONY], CZERWCOWY, CZERWONOBRONATNY, CZERWONOFARBNY, CZERWONOG, CZERWONOGLINNY, CZERWONOŁBY, CZERWONONOSY, CZERWONOŻOŁTY, CZYRWONOCISAWY, JASNOCZERWONY, ŚMIADOCZERWONY**